

POLARE KVINNER

Norsk polarhistorie i kjønnsperspektiv

Anka Ryall

Anka Ryall

POLARE KVINNER

Norsk polarhistorie i kjønnsperspektiv

Utgivelsen er støttet av Norges forskningsråd.

Forsidebilde: Jeremi Wasiutynski, Norsk Polarinstitut.

Baksidebilde: Gunnar Holmsen, Norsk Polarinstitut.

Kartene er tegnet av Anders Skoglund, Norsk Polarinstitut.

Design: DesignBaltic

Trykk: ADverts

© Orkana Akademisk 2022

Orkana forlag as, 8340 Stamsund

ISBN 978-82-8104-468-5

www.orkana.no

post@orkana.no

INNHold

Hvor har kvinnene blitt av?	8
Norsk polarhistorie, en kjønn arena	10
Kvinnene i polararkivet	16
Polarforskernes støttestab – Victoria Bakkevig	26
Verdens nordligste hotellbestyrerinne – Laura Borgen	34
Adolf Hoels våpendrager – Ella Anker	44
Arktiske husmødre – Anna Andreassen Oxaas	58
Kunstner på overvintringsfangst – Christiane Ritter	74
Fangstmenn – Wanny Woldstad og Gudrun Andersen	92
Mørketidsblues – Martha Phillips Gilson	114
Hverdagsskildrere – Liv Balstad og Herta Grøndal	130
Foregangskvinnen – Hanna Resvoll-Holmsen	156
En forsiktig kvinneinvasjon i polarforskningen	172
Fremmed fugl – Louise Arner Boyd	182
Hva ville hun ha blitt til? Brit Hofseth	206
Første kvinner over Nordpolen – Louise Arner Boyd og Ingrid Pedersen	234
Første kvinner i Antarktis – Caroline Mikkelsen og Ingrid Christensen	244
Hvem tror hun at hun er! Monica Kristensen	262
En polar revolusjon	278
 Tillegg	 286
Takk	287
Noter	290
Bibliografi	306
Personregister	318

Hvor har
kvinnene
blitt av?

Det er en allment anerkjent sannhet – og en kilde til stolthet – at Norge er en polarnasjon. Likevel handler de kjente historiene om polarnasjonen Norge nesten uten unntak om menn. Hvor har kvinnene blitt av? Dette er det overordnede spørsmålet som har inspirert denne boka.

Når spørsmålet om fraværet av kvinner blir stilt, er svaret nesten bestandig at jo, selvsagt fins de. De tilhører bare ikke de sentrale aktørene. Noen var likevel både sentrale og kjente i samtiden, selv om svært få av dem har blitt innlemmet i en polar kanon. Mange var og forblir obskure. Men i det som fins av spor etter kjente og ukjente kvinners deltakelse, er det materiale til en ny, rikere og mer mangfoldig versjon av den norske polar- og ishavshistorien. At kvinnes bidrag hadde betydning, og at et kjønnsperspektiv fører til ny viten også om polare menn og polarhistorien som helhet, håper jeg denne boka viser.

Materialet i det såkalte biografiarkivet på Norsk Polarinstitutt i Tromsø har vært selve portalen min til kunnskap om polare kvinner – en betegnelse jeg bruker i ganske vid betydning. Navnene på så å si alle kvinnene jeg har innlemmet i polarhistorien, fins der. Men den ofte magre informasjonen om hver og en har gjort det nødvendig å lete videre andre steder.

Flere av kvinnene i arkivet har etterlatt seg personlige skildringer fra polarområdene, selv om materialet som er tatt vare på, viser at engasjement i polare spørsmål ikke er avhengig av førstehåndserfaringer. Noen kvinner lever videre gjennom andres beretninger. En av dem har til og med fått den tvilsomme æren av å ha inspirert en romanhelthinne.

Kvinnen med den tvilsomme æren er den unge geologen Brit Hofseth. I 1939 ble hun forevige på en ishavsskute på vei til Nordøst-Grønland. Mens hun fotograferer, blir hun selv knipset av en annen fotograf. Hun hadde det felles med nesten alle polare kvinner på 1900-tallet at hun var en enslig svale omgitt av menn. Som mange av de andre ble hun gjenstand for menns beundrende, vurderende og kritiske blikk.

Ingen har tidligere forsøkt å sette kvinner som henne i sentrum for norsk polarhistorie. Dette er en begynnelse.

Norsk polar- historie, en kjønnet arena

Mange forbinder norsk polarhistorie først og fremst med de to store – Fridtjof Nansen og Roald Amundsen. De var de fremste representantene for den såkalte gullalderen som skapte bevisstheten om Norge som en polarnasjon. Min historie handler om norsk polarvirksomhet på 1900-tallet, men den begynner med Nansen og Amundsen – og med fraværet av kvinner.

Det fins ikke kvinnelige aktører hos Nansen og Amundsen. De «sad modig tilbage», som Nansen formulerer det i tilegnelsen av *Fram over polhavet* (1897) til ektefellen. Eva Nansen er inkludert i selve teksten, uten navns nevning, som den som venter der hjemme mens han har Nordpolen som mål. Idet polarskuta *Fram* stevner ut Kristianiafjorden 24. juni 1893, skimtes hun i kikkeren som en lys skikkelse under en furu i nærheten av hjemmet på Lysaker. «Det var den mørkeste stund på hele færden», skriver han.¹ Likevel forlater han henne, uten å skildre verken anger eller tvil.

I «vinterhiet» sammen med Hjalmar Johansen på Frans Josef land 19. desember 1895 ser Fridtjof kona for seg: «Ved lampeskinnet sidder hun i vinterkvelden og syr. Ved siden står en liden jentunge med blå øine og gult hår, og stiller med en dukke.»² Begge – Eva og datteren Liv – var så å si med på ekspedisjonen gjennom Erik Werenskiolds tegning av dem som hang i Fridtjof Nansens lugar på *Fram*.³ Et portrett av ham i lugaren illustrerer et kjønnsdelt univers, der det polare er rent mannlig. Polarheltens savn og plikt overfor dem han har forlatt, antydes gjennom bildet bak ham. Mens Fridtjof er på farefull ferd i retning Nordpolen, er han samtidig alltid på vei hjemover, til den ventende Eva med sytøyet.

Hvordan opplevde Eva Nansen de over tre årene *Fram*-ekspedisjonen varte? «Mor hadde sikkert mange stunder da savnet og lengselen overmannet henne», skriver datteren Liv i boka om foreldrene. «Men hun var ikke knust.»⁴ Skall vi tro brevene Eva skrev til ektemannen like etter avskjeden i 1893, var hun selvoppofrende, trofast og stoisk: «... for mig maa du ingen Ængstelse have», beroliger hun ham, «efterhvert som Dagene gaa vil Sorgen mildnes og Sindet komme til Ro, for jeg har jo sagt dig den hele Tid, at Troen paa dig den har jeg, jeg ved du er den af Skjæbnen Udseede, og en skøn herlig Dag vil du atter vende tilbage til Evan din med Seier».⁵ Hun vil ikke at Fridtjof skal tro om

henne at hun er «et usselt svagt Fruentimmer» som ikke tåler sorg og prøvelser.⁶ I historien om den polare gullalderen er Eva Nansen – også i egne øyne – den heroisk ventende kvinnen.

Fridtjof Nansen hadde innledet gullalderen med en dristig krysning av innlandsisen på Grønland i 1888. Roald Amundsens seier over britten Robert Falcon Scott i kappløpet om å nå Sydpolen i 1911 står som et nasjonalt polart høydepunkt.

Også i boka Amundsen skrev om sydpolsekspedisjonen, er kvinner et uttalt fravær. Mannsfellesskapet i isødet blir skildret som en frigjøring fra hemmende normer knesatt og overvåket av kvinner. Uten kvinner til stede kan mennene en godværsdag i den antarktiske sommeren kle av seg og legge «alt

Bare privat og i hemmelighet kunne en kvinne på slutten av 1800-tallet, som fotografen Marie Høeg, iscenesette seg som polarhelt. Foto: Berg & Høeg / Preuss museum.

unødvendig» på sledene, uanfektet av hjemlige regler for anstendighet. Tilfreds bemerker Amundsen «at damene endnu ikke hadde rukkert denne del av kloten. Da hadde vi saavist ikke faat lov til at beholde vort overordentlig behagelige og praktiske antræk.»⁷

Kvinner er åpenbart uønsket på antarktiske ekspedisjoner. I stedet kommer det kvinnelige til uttrykk i form av et landskap i påvente av å bli erobret. Amundsen personifiserer målet for ekspedisjonen, polpunktet, som en ventende kvinne: «Lokkende og dragende ligger du for os, du skjønne. Ja, vi hører du kalder, og vi skal nok komme. Kysset skal du faa, om det end skal koste os livet.»⁸ Når Sydpolen blir seksualisert som en forførerisk og farlig fristerinne, får det geografiske kappløpet – og seieren over britene – en heteroseksuell erotisk dimensjon.

Den polare gullalderen fikk en symbolsk avslutning med utgivelsen av Amundsens selvbiografi *Mitt liv som polarforsker*, året før han i 1928 forsvant på en flygning over Norskehavet, og Nansens død to år senere. Men den lever likevel videre for stadig nye generasjoner gjennom ekspedisjonsberetninger som har blitt klassikere i norsk litteratur. De blir fortsatt utgitt i nye opplag, så vel som i forkortede utgaver og – ganske nylig – som tegneserier for barn og ungdom.⁹ Ikke minst holdes gullalderen i live gjennom et stort bildemateriale som i høy grad har vært med på å skape de forestillingene vi fortsatt har om polarhistorien og de polare aktørenes kjønn.

Nansens og Amundsens polarferder har inspirert utallige etterfølgere i form av moderne ekspedisjonsberetninger med mer eller mindre uttalt tilknytning til tradisjonen.¹⁰ Gjennom hele 1900-tallet besto heltegalleriet i disse bøkene fortsatt nesten uten unntak av menn. På denne måten er de med på å sementere et bilde av det polare som et mannlige og maskulinisert felt.

De få beretningene kvinner utga om egne arktiske ekspedisjoner – fra botanikeren Hanna Resvoll-Dieset i 1908 til glasiologen Monica Kristensen i 1987 og 1993 – har aldri fått samme status. I likhet med de fraværende kvinnene i Nansens og Amundsens ekspedisjonsskildringer er kvinnelige polarforskere perifere og nesten usynlige i den dominerende fortellingen om norsk polarhistorie.

Riktignok er Monica Kristensen en av få kvinner som blir portrettert i boka *Norske polarheltebilder 1888–1928* (2011).¹¹ Hettebildet av henne, tatt av den britiske hoff-fotografen Lord Snowdon i London i 1989 for motebladet *Vogue*, står der som et ironisk moderne kvinnelig motstykke til de tradisjonelle mannlige polarhelteportrettene.

Lord Snowdons ikoniske hettebilde av Monica Kristensen.
Foto: Lord Snowdon / Monica Kristensen.

Den norske polarhistorien handler selvfølgelig om mer enn heroiske polarfarere og ekspedisjoner i Arktis og Antarktis. Utover på 1900-tallet kom forskning, fangst, gruvedrift og annen ressursutnyttelse til å bety minst like mye. Det samme gjorde de politiske debattene knyttet til utviklingen av Norge som polarnasjon. På alle disse arenaene deltok kvinner. I likhet med polare menn representerte de mer enn seg selv. Noen var med på å markere norsk og kvinnelig tilstedeværelse i polarområdene, andre deltok på ulike måter i territoriell ekspansjon. Men i den rådende norske polarhistorien fins de knapt.

Situasjonen internasjonalt har blitt oppsummert med at kvinner i polarområdene har utmerket seg i kraft av sitt fravær og fåtall.¹² Dette stemmer også på norske forhold.

Antakelsen om fåtall og fravær inspirerer til synliggjøring. Like viktig er det å se hele polarhistorien i et kvinne- og kjønns historisk perspektiv. Det er nærliggende å spørre seg hvem de polare kvinnene var, hva som motiverte dem – i den grad dette spørsmålet lar seg besvare, hvordan de bidro, og ikke minst på hvilke måter de gjennom deltakelsen sin bekreftet eller utfordret den dominerende kjønnsordningen.

Polarhistorien viser tydelig hvordan kjønn er knyttet til makt og marginalisering, over- og underordning. Hvordan kan den mannsdominerte historiefortellingen utfordres? Hva skjer om vi skifter optikk og begynner å utforske polarhistorien med blikk for kjønn og med kvinner i sentrum?

Det som blir åpenbart da, er at polare menn selvfølgelig også må forstås i forhold til kjønns tilhørighet, selv om denne dimensjonen vanligvis mangler når polarvirksomhet studeres. Derfor må synliggjøringen av kvinnene og kvinnes betydning for polarhistorien knyttes til polare menn og forholdet deres både til kvinner og det som til enhver tid defineres som kvinnelig.

Norsk polarhistorie handler om mer enn Fridtjof Nansen og Roald Amundsen. Den handler om mer enn en liten eksklusiv gruppe helter og om mer enn spektakulære ekspedisjoner. Denne boka bryter med det mannsdominerte perspektivet og retter søkelyset mot dem som på grunn av sitt kjønn befinner seg i blindfeltet for den dominerende historien – noen av de mange kvinnene som deltok i ulike polare aktiviteter utover på 1900-tallet.

Kvinnene i denne boka tilhørte nettverkene omkring etablerte norske polare institusjoner. Noen av dem var forskere. Andre var husmødre, fangstfolk, eventyrere, aktivister, forfattere, kunstnere og kontoransatte. Som kvinner bidro de til å innlemme polarområdene i det norske samfunnet og til å utvikle, nyansere og kjønne bildet av Norge som polarnasjon. Likevel har nesten ingen av dem fått den plassen i historien som de fortjener.

Boka er basert på et dypdykk i biografiarkivet på Norsk Polarinstitut i Tromsø. Den løfter fram både kjente og ukjente polare kvinner. I spennet fra botanikeren Hanna Resvoll-Holmsen via fangstkvinnen Anna Oxaas, ildsjelen Ella Anker og geologen Brit Hofseth til glasiologen Monica Kristensen fins det materiale til en ny, rikere og mer mangfoldig polarhistorie.

Anka Ryall (f. 1949) er litteraturviter og professor emerita i humanistisk kjønnsforskning ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning, UiT Norges arktiske universitetet. Blant hennes tidligere bøker er *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge*. Catharine Hermine Kølle (1991, med Jorunn Veiteberg), *Odyssevs i skjørt*. *Kvinnens erobring av reiselitteraturen* (2004) og *Virginia Woolf. Litterære grenseoverganger* (2011).